

Po propuknutí prudkých bojů mezi jednotkami legionářského Československého armádního sboru a sovětskou vládou v Rusku v květnu 1918, po tzv. Čeljabinském incidentu a zákeřných přepadech československých vlaků jednotkami bolševiků bez předchozího vyhlášení nepřítelství, byla situace sboru o to složitější, že jeho jednotky bojovaly s přesilou nepřítele v několika izolovaných skupinách, vzdálených po transsibiřské magistrále daleko od sebe.

Jednalo se o šest skupin, ve kterých byly jednotky sboru sloučeny podle toho, kde se zrovna na trati nacházely v době propuknutí bojů se sovětskou vládou. Cílem všech jednotek Čs. armádního sboru nyní bylo probít se do Vladivostoku a odtud na základě dohod se spojenci Dohody se na spojeneckých lodích přeplavit na francouzské bojiště k pokračování boje proti Centrálním mocnostem (po zhroucení východní fronty na jaře 1918). Nejdále na východě, ve Vladivostoku – cíli cesty celého sboru, byla již Vladivostocká skupina. Mnohem západněji od ní se nacházela Skupina podplukovníka Ušakova (ruský podplukovník v čs. službách). Západněji od ní Skupina kapitána Kadlece, ještě dále Skupina kapitána Gajdy. V oblasti Čeljabinska se nacházela Čeljabinská skupina. Nezápadněji, a tudíž v nejohroženějším postavení ve stahující se smyčce přísouvaných posil nepřítele, v oblasti Penzy, se nacházela Penzenská skupina. Tato ohrožená Penzenská skupina ve dnech 28. – 29. 5. 1918 po prudkých bojích s mnohem lépe vyzbrojeným nepřítelem nakonec úspěšně dobyla Penzu. Zároveň porazila v těchto dnech i bolševické jednotky v bojích u Rtiščeva a Serdobska, který rovněž dobyla. Jejím cílem bylo nyní dosáhnout spojení s Čeljabinskou skupinou, která jí byla nejbližší. Spojením skupin by se tak zvýšil jejich bojový potenciál a šance na probití se do Vladivostoku.

V bojích tou dobou již byly i ostatní skupiny sboru. Skupina podplukovníka Ušakova dobyla 28. 5. Nižneudinsk a Kansk a snažila se o spojení se Skupinou kapitána Kadlece, nicméně v cestě jí zatím stály početné bolševické jednotky v oblasti Krasnojarsku. O spojení se Skupinou kapitána Kadlece se snažila probitím na východ i Skupina kapitána Gajdy. Jednotky těchto skupin po zahájení bojů většinou úspěšně obsadily nádraží, na kterých zrovna jejich vlaky v této době stály a zabezpečovaly se proti nečekaným přepadům ze strany tamních sovětů.

V Syzrani

Penzenské skupině, jíž velel poručík Čeček a která byla tvořena 1. a 4. střeleckým plukem, 1. záložním plukem a dělostřeleckým plukem, stála však v cestě na východ směrem k Čeljabinské skupině stále ještě řeka Volha a silné bolševické jednotky v oblasti Samary. Zejména široká Volha byla přírodní překážkou, z jejíhož úspěšného překonání měl poručík Čeček obavu, protože v oblasti přes ní vedl pouze železný Alexandrovský most a předpokládal, že jeho cenu pro Čechoslováky si jistě uvědomuje i sovětské velení.

Mezitím dva prapory 1. záložního pluku z Penzenské skupiny obsadily ještě 29. 5. Kuzněck, který se nachází asi 120 km východně od Penzy. V Syzrani (východně asi 250 km od Penzy) byl vlak s dvěma bateriemi 1. děl. brigády Jana Žižky. Obě baterie měly po předchozím odzbrojení sovětskou stranou (na základě dřívějších mírových dohod, ještě před zahájením nepřátelství) pouze 2 kulometry a asi 150 pušek s minimem munice. I přes tuto naprosto nedostatečnou výzbroj dal velitel vlaku kapitán Mackěvič rozkaz k dobytí Syzraně k zabezpečení tratě pro zbytek Penzenské skupiny k cestě na východ. Těsně před zahájením operace dorazil na nádraží k posile Čechoslovákům další vlak 1. děl. brigády s dalšími dvěma bateriemi. Mackěvič zahájil se svými jednotkami útok, avšak bolševické jednotky, tvořící obranu Syzraně, se po prvních výstřelech v panice rozprchly. Navíc v samotné Syzrani tou dobou ve vidině blížících se Čechoslováků sílily mezi obyvatelstvem projevy sympatií k Čechoslovákům a protibolševické postoje. Proto se syzraňský sovět (v čele se S. Bugreněvem) ocitl v kritické situaci, ze které se snažil vyklouznout tím, že po rozprchnutí svých jednotek nabídl raději iniciativně hned Čechoslovákům svobodný průjezd Syzraní na východ. Nabídku československá strana přijala, protože skýtala možnost získat další průjezd na východ bez krveprolití. Tak byla mezi zástupci čs. jednotek a syzraňským sovětem podepsána smlouva o propouštění čs. vlaků na východ a syzraňský sovět se dále zavázal k tomu, že bude žádat Moskvu o zastavení nepřátelství vůči Čechoslovákům. Později však tato smlouva nebyla samozřejmě dodržena, Moskva ji odmítla uznávat a tvrdě postupovala později vůči všem, kdo se tehdy k Čechoslovákům chovali smířlivě (po odjezdu Čechoslováků byli zatčeni a v mnohých případech popraveni ti, kteří jim pomáhali nebo s nimi sympatizovali, včetně asi 17 ruských železničářů, kteří byli postříleni). Přitom Čechoslováci dodrželi smlouvu se syzraňským sovětem do posledního bodu - nezaútočili na město, které nyní mohli vydané napospas hravě obsadit, a odjeli dále na východ, zanechávajíce v Syzrani v souladu se smlouvou i nedotknuté sklady výstroje a výzbroje, kterou přitom citelně potřebovali. Na základě obsazení Kuzněcku a zajištění průjezdu Syzraní mohly jednotky Penzenské skupiny snadno a rychle projet od Penzy dále za Syzraň. V cestě nyní stála řeka Volha, kdy k jejímu překonání bylo nutno získat zmíněný Alexandrovský most (železný 1,4 km dlouhý most se 14 pilíři). Bylo nutné most rychle zajistit, než jej bolševici buď obsadí množstvím sil, které k němu rychle stahovali, nebo jej vyhodí do povětří. Nastal takřka běh Penzenské skupiny k mostu.

Běh o život

Velitel Penzenské skupiny poručík Čeček jako předvoj rychle vyslal napřed v noci na 30. 5. a během dne 30. 5. k zajištění Alexandrovského mostu dva prapory 4. stř. pluku Prokopa Holého (II. a III. prapor pluku), posílený improvizovaným obrněným vlakem Orlík a vlakem hospodářské roty. Zároveň v rámci tohoto předvoje jel i štáb 4. stř. pluku. Při průjezdu zabezpečenou Syzraní zde zůstal zatím štáb pluku a hospodářská rota k zabezpečení říčního přístavu před možnými očekávanými výpady bolševiků přes řeku na lodích z bolševického břehu Volhy. K Alexandrovskému mostu pokračovaly tak oba prapory 4. stř. pluku s podporou vlaku Orlík a v noci z 30. na 31. 5. byly na místě, asi 10 km od Alexandrovského mostu na stanici v Batrakách. Okamžitě byl kolem 01.00 ráno vyslán k mostu po železnici na lokomotivě průzkumný oddíl ke zjištění situace pod vedením praporčíka Matouška, tvořený 40 muži z 10. roty pluku. Průzkumný oddíl praporčíka Matouška se přiblížil k zastávce Pravaja Volga, poslední železniční zastávce před mostem, zastavil a opustil lokomotivu a dále pokračoval již pěšmo po rozvinutí do

terénu. Zastávku Pravaja Volga obsadil rychle bez boje a zajal zde i spícího bolševika na hlídce. Levé křídlo průzkumného oddílu, rozvinuté při postupu do skupinek, postupujících v linii, narazilo na jednotku nepřítele, ukrytou v blízké elektrárně a dalších budovách u Alexandrovského mostu. Ihned se strhla prudká přestřelka, ve které se ukázala palebná přesila nepřítele, který Čechoslováky v rámci svých možností u mostu již očekával. K ochraně měli bolševici také dva kulometry, stejně jako Čechoslováci. Praporčík Matoušek okamžitě posílil levé křídlo svého postupujícího oddílu včetně posílení oběma kulometry oddílu. Bohužel, během boje se oba kulometry poškodily a bylo nutné je odeslat do týlu k lokomotivě k případné opravě, protože nebylo možné je zde v prudké palbě na místě opravovat. Tato chvíle se stala navíc kritickou, když bylo ještě zjištěno, že pod most přirazila v té době i říční nepřátelská loď, ze které se začalo vyloďovat asi 300 bolševiků, kteří měli v úmyslu Matouškov oddíl odříznout a zničit. Proti takové přesile by se bez vlastní účinné palebné síly Matouškov průzkumný oddíl dlouho neudržel, a hrozilo tak jeho zničení. Během přestřelky utrpěl oddíl ztráty 1 padlého a 2 raněné. Praporčík Matoušek provedl tedy v této situaci odpoutání od nepřítele a se svým oddílem se začal stahovat k ranní 6. hodině zpět ke své lokomotivě. Na trati se však z týlu v tu chvíli najednou objevil čs. improvizovaný obrněný vlak Orlík (pod velením praporčíka Šrámka), který přijel z Batrak na pomoc, když tam byla slyšet střelba. To bylo vítané posílení Matouškova oddílu. Část posádky Orlíku tak posílila průzkumný oddíl, který potom s podporou popojíždějího Orlíku postupoval již v 6.30 znovu směrem k Alexandrovskému mostu. Na plošině Orlíku bylo umístěno i dělo, ovládané dělostřelcem Melicharem tak mistrně, že při přiblížení se k nepříteli dvěma ranami zasáhl pozice bolševiků velmi přesně a způsobil v jejich řadách paniku. Když se poté přidala i palba ručních zbraní Matouškova oddílu, dali se bolševici na panický ústup. Když na břehu Volhy vyloďený bolševický výsadek viděl, že obrana mostu utíká, nalodil se znovu na loď a dal se na ústup taky, vzdávajíc se tak možného původního plánu na obklíčení československého oddílu.

Matouškov oddíl s podporou vlaku Orlík tak rychle postupoval vpřed a brzy obsadil kraj mostu, který zabezpečil. Operace k obsazení mostu byla zahájena a bylo nutno pokračovat nyní velmi rychle, než nepřítel stihne na druhý břeh přisunout další posily nebo most vyhodit do povětří, protože nebylo známo, zda není podminovaný. Ztráta mostu by znamenala zřejmě konec celé Penzenské skupiny. To si všichni uvědomovali.

K mostu již v té době ale přijel III. prapor 4. stř. pluku (podporučík Vobrátilék) spolu se 3. dělostřeleckou baterií dělostřelecké brigády Jana Žižky. Roty III. praporu 4. stř. pluku se rychle rozvinuly do linií po obou stranách mostu na břehu řeky, který tak zabezpečily proti případnému opakovanému říčnímu výsadek nepřítele z druhé strany řeky. Dělostřelecká baterie byla postavena před most k případnému odražení útoku nepřítele po mostě a zároveň podpoře připravovaného československého postupu přes most. Roty III. praporu zaujaly svá místa právě včas, protože se zrovna z druhé strany řeky blížila opět bolševická říční loď, která zahájila na Čechoslováky prudkou palbu z děl, ale i kulometů a pušek výsadek, který byl na lodi připraven k opětovnému vysazení. Do přestřelky se vložil vlak Orlík, zejména jeho dělo, které pár dobře mířenými ranami zahnal tuto bolševickou loď opět na ústup. „Československý“ břeh Volhy byl z hlediska terénu výhodnější, než protější „bolševický“ břeh, protože zde byly vyšší vyvýšeniny, z kterých byl výhled daleko přes řeku na druhý břeh do bolševických pozic. Obsazením západního břehu se tak bolševici na východním břehu dostali do značně nevýhodného postavení pro další obranu. Navíc zde tou dobou neměli ani větší množství sil. Ty byly na cestě, ale pro rychlý postup Čechoslováků od Penzy nestačily sovětskému velení u Alexandrovského mostu tyto posily dorazit. Bolševici totiž nečekali, že Penza i Syzraň podlehnou tak rychle a že

Čechoslováci od Penzy budou již koncem května u mostu. Nyní zde najednou měli celou československou Penzenskou skupinu.

Útok zahájen

Čechoslováci zahájili útok k dobytí mostu hned v 8 hodin ráno (31. 5.). Přesná a účinná palba československých děl a kulometů zahнала z náspu u mostu bolševické jednotky na ústup. Zároveň byla zahánána i bolševická říční loď, která se opět pokusila o přiblížení k západnímu břehu a výsadek jednotek. Nepřítel v panice ustupoval od mostu, který pak okamžitě Čechoslováci obsadili. V boji o most ztratili Čechoslováci 3 padlé a 3 raněné. Bolševici utrpěli ztráty citelnější – 11 padlých a více než 10 raněných.

Po rychlé prohlídce mostu československými technikami a zákopníky, kteří se snažili zjistit, zda je či není podminován, byl most shledán bezpečným. Rychle jej přešel obrněný vlak Orlík, který následně pokračoval v jízdě dále a pronásledoval ustupujícího nepřítele palbou ještě dalších asi 6 km ke stanici Obšárovce. Zde došlo ke srážce s lokomotivou, kterou rozjetou poslali po kolejích bolševici proti Orlíku. Tlačená přední plošina Orlíku ztlumila náraz bolševické lokomotivy a Orlík tak nebyl zničen, ale poškozen – náraz zničil jeden z vezených obrněných automobilů a druhý poškodil. Nebyly však žádné lidské ztráty a celá srážka se tak stala posledním zoufalým gestem bolševiků o zdržení československého postupu. Jednotky praporu 4. stř. pluku mezitím plně obsadily Alexandrovský most, který tak byl pro cestu přes Volhu zabezpečen. Radost z úspěšného získání mostu byla mezi Čechoslováky veliká, byl to velký úspěch.

Další postup

Po dobytí Alexandrovského mostu bylo nutné pokračovat co nejrychleji dále, než se nepřítel vzpamatuje a pokusí se přísunem sil Penzenskou skupinu zatlačit zpátky za Volhu. Velitelem předního voje skupiny byl rozkazem poručíka Čečka určen poručík Petřík, který byl zároveň velitel 1. záložního pluku. Bylo nutné dobýt Obšárovku k umožnění postupu.

Jednotky nepřítele, které se v panice po ústupu od Alexandrovského mostu pokoušely v Obšárovce znovu uchytit, měly sílu asi 250 mužů. Asi 1 km před Obšárovkou měl nepřítel zároveň ve výhodném postavení připraveny zákopy s 8 kulometry, kterými palbou pokrýval přístup po železnici ve směru od Alexandrovského mostu. Tyto jednotky nepřítele zde měly v připravených zákopech navíc k podpoře ještě obrněný automobil se dvěma kulometry a také jedno výzvědné letadlo. Připravovaly se Čechoslovákům klást odpor v dalším postupu východním směrem na Samaru.

Poručík Petřík zajistil východní břeh Volhy a Alexandrovský most dvěma prapory svého 1. záložního pluku a prapory 4. stř. pluku rozvinul do útoku proti Obšárovce, kterou hodlal napadnout částí svých sil i obchvatem, čímž chtěl jednotky nepřítele odříznout a likvidovat. I přes počáteční prudkou palbu bolševiků se jednotky 4. stř. pluku rozvíjely v rámci naplánované operace rychle a bez větších potíží. Když však bolševici spatřili, že jim hrozí obklíčení, dali se opět na rychlý

ústup. Opustili zákopy, opustili Obšárovku a ujeli na východ. Čechoslováci v této akci neutrpěli žádné ztráty a odpoledne bez problémů rychle obsadili Obšárovku. Utíkající bolševiky pronásledoval vlak Orlík a II. prapor 4. stř. pluku, avšak byly zadržovány opravou trati, kterou za sebou bolševici poškozovali, aby Čechoslovákům zpomalovali postup. K večeru se ještě podařilo kulometnému oddílu Maxima 4. stř. pluku sestřelit bolševické letadlo. Z havarovaného letadla se však nepřátelský pilot zachránil a podařilo se mu utéci před vyslaným československým oddílem, který ho chtěl zajmout.

Následně předvoj Penzenské skupiny obsadil během dopoledne 1.6. dalších asi 30 km železnice na východ od Obšárovky. Obsadil stanici Mylnou, za níž po krátké přestřelce zajal 4 bolševiky z průzkumného oddílu, který zde byl proti Čechoslovákům vyslán. Z výslechu těchto zajatců bylo zjištěno, že u nedalekého rozjezdu Majtuga připravují bolševici novou obrannou pozici.

Ještě předtím, během noci na 1. 6., se v Obšárovce shromáždil celý 4. stř. pluk, po příjezdu všech tří jeho praporů, včetně štábu. Jeho zastupující velitel poručík Gayer se ujal operace k získání Majtugy. Průzkumem zjistil sílu a postavení nepřítele, zjištěno bylo i postavení dvou nepřátelských děl. Gayer do čela útoku postavil II. prapor svého pluku (podporučík Noska), který měl postupovat s podporou vlaku Orlík, jehož novým velitelem byl tehdy jmenován znamenitý dělostřelec, ruský podporučík Choljavin (v čs. službách). Dosavadní velitel vlaku praporčík Šrámek převzal velení nad nově vytvořenou kulometnou částí vlaku. Zálohu, která postupovala za údernou skupinou, tvořil III. prapor pluku (podporučík Vobrátílek).

Hned po zahájení akce zahájil na postupující roty obou praporů nepřítel dělostřeleckou palbu, která však byla opravdu značně nepřesná. Roty postupovaly dále rychle k Majtuzi, přičemž přesnou palbou svého děla (díky zkušenému dělostřelci podporučíku Choljavinovi) zapříčinil Orlík opětovné propuknutí paniky v řadách nepřítele. Bolševické dělostřelecké baterie se po této přesné dělostřelecké palbě Orlíka daly na ústup. V této situaci se do útoku rozeběhl ještě II. prapor 4. stř. pluku, který zahnal bolševické jednotky k ústupu a rychle Majtugu obsadil.

Následně pokračoval dále, směrem ke stanici Bezenčuk, kam se jednotky nepřítele stahovaly. V následném boji u říčky Bezenčuk, kde se neúspěšně nepřítel pokusil o obchvat československého postupu a snažil se přírodní překážky říčky využít k zadržení Čechoslováků, musely být nasazeny do boje i zálohy, aby se podařilo nepřítele vypudit. Během boje byla na straně nepřítele zjištěna i přítomnost českých bolševiků (jednalo se o jednotku ze samarského oddílu, kterou vyslal proti Čechoslovákům jeho velitel komisař Jaroslav Hašek...). V prudkém boji, ve kterém měli Čechoslováci ztráty 1 padlého a 9 raněných, se nakonec bolševici dali na útek. Pokusili se ještě zachytit přímo u stanice Bezenčuk. Soustředěnou palbou Orlíka a následným statečným útokem II. praporu 4. stř. pluku, který se po počátečním přiblížení vrhl do bodákové zteče, se však podařilo nepřítele zahnat na útek od této oblasti předmostí Alexandrovského mostu definitivně.

Získáním Obšárovky a železnice až po Bezenčuk bylo zabezpečeno předmostí na východním břehu Volhy. Celá Penzenská skupina, které se tím rázem zvýšily šance na spojení s ostatními skupinami, rozdělenými po transsibiřské magistrále, se tak úspěšně zachytila na východním břehu Volhy.

V bojích o předmostí Alexandrovského mostu na východním břehu Volhy tak utrpěl nepřítel zdrcující porážku. Ztratil celkem 40 padlých a několik desítek raněných. Čechoslováci ztratili 1 padlého a kolem 15 raněných. Při dobytí pozic nepřítele ukořistili Čechoslováci navíc 3 děla, 1 obrněný automobil, 1 vlak plný potravin, 1 nákladní automobil, několik kulometů, pušek a množství munice. Tento ukořistěný materiál byl cenným doplněním výzbroje a materiálu

skupiny.

Do večera 1. 6. ještě předvoj Penzenské skupiny obsadil stanici Jeriky. Skupina se tak dále blížila k Samaře, kde očekávala tvrdý boj se silným samarským sovětem. Blížila se tak slavná bitva u Lipjag.

por. Mgr. Pavel Kuthan

Hlavní prameny:

Archiv autora

Československý denník. Orgán Československé Národní Rady a správy Svazu československých spolků na Rusi. 1918 . Ročník 1918.

Památník čs. legií Čestná vzpomínka. Památník čs. legií Čestná vzpomínka [online]. 2005 [cit. 2007-12-10]. Dostupný na: <http://www.pamatnik.valka.cz>

Juza Josef. Čs. legionáři okresu Rychnov nad Kněžnou 1914-1921 (I. svazek), 1. vyd. Rychnov n. K. Okresní úřad Rychnov n. K., Státní okresní archiv Rychnov n. K., 1998. 441 s.

Kuthan Pavel. Penza 1918. Kaleidoskop, journal legionářských tradic. 2007, roč. 07, č. 3, s. 24-28. ISSN 1802-1409.

Medek Rudolf, et al. Za svobodu, III. díl : Obrázková kronika československého revolučního hnutí na Rusi 1914-1920. Vaněk Otakar, Holeček Vojta. Praha. Památník odboje, 1926. 891 s.

Pleský Methoděj. Dějiny 4. střeleckého pluku Prokopa Velikého 1917-1920. 1. vyd. Turnov. Nákladem autora, 1927. 388 s.